

راهنمای قرارداد انتشار کتاب

برگرفته از کتاب کلیات حقوق نشر

اثر دکتر سید عباس حسینی نیک

مقدمه

صاحب اثر با پدیدآوردن آن، دو نوع حق را برای خود ایجاد می‌کند، یکی حق معنوی و دیگری حق مادی.

حق معنوی که نشأت گرفته از شخصیت پدیدآورنده و نشانگر جدانشدنی آن است، قابل واگذاری و انتقال و همچنین محدود به مکان و زمان نیست. (ماده ۴ قانون حمایت مصوب ۱۳۴۸) اما حق مادی هم از جهت ماهیت و هم هدف، کاملاً با حق معنوی تفاوت دارد و علاوه بر اینکه صاحب اثر، خود می‌تواند آن را منتشر ساخته و از منافع مادی و مالی آن بهره‌گیرد، مجاز است این حق را به دیگری نیز واگذار نموده و از منافع آن بهره‌مند گردد.

در بحث ما که مربوط به آثار مکتوب و نوشته می‌باشد، طرف قرارداد پدیدآورنده را ناشر می‌نامند. قراردادهای نشر به دلیل وجود حقوق معنوی علاوه بر حقوق مادی پدیدآورنده، دارای اهمیت و حساسیت بیشتری نسبت به بقیه قراردادهای معمول در معاملات بوده و طرفین آن باید در تعیین عنوان، ذکر مشخصات طرفین و موضوع قرارداد نشر دقت بیشتری نمایند. این حساسیت از چند جهت قابل بررسی است:

اولاً اگرچه قرارداد نشر، فقط حقوق مالی و مادی اثر را با شرایطی منتقل می‌سازد و لیکن نتیجه این قرارداد، تثبیت حقوق معنوی پدیدآورنده با خصوصیات دائمی و غیر قابل واگذاری بودن، خواهد بود. بنابراین عدم دقت در ذکر مشخصات اثر و صاحب اثر باعث تضییع حقوق معنوی گردیده و ممکن است انتصاب اثری به صاحب آن برای همیشه لغو گردیده و یا به دیگری ملحق گردد.

ثانیاً شقوق مختلف واگذاری حقوق مادی بخصوص در واگذاری های نسبی، می‌طلبند که در تعیین و تبیین شرایط مورد نظر طرفین، دقت ویژه اعمال گردیده و در متن قرارداد کتبی آورده شود.

در هر قرارداد، سه رکن اصلی وجود دارد. رکن اول واگذار کننده حق یا متعهدله، رکن دوم گیرنده حق یا متعهد و رکن سوم، موضوع قرارداد.

هریک از این ارکان باید دارای خصوصیتی باشند که در ادامه با توجه به موضوع نشر، به آنها پرداخته خواهد شد.

مبحث اول: خصوصیات پدیدآورنده و مسؤولیت‌های وی

برای واگذاری حق پدیدآورندگی چه در قالب تألیف، ترجمه یا خلق آثار هنری برای انتشار، ابتدا باید توجه گردد که واگذار کننده باید خود صاحب حق باشد. این صاحب حق در وهله اول، شخص پدیدآورنده است و بعد در صورت فوت وی، وارث و وصی پدیدآورنده می‌تواند طرف قرارداد نشر اثر باشند. علاوه بر شرایط کلی که در قوانین داخلی برای ایجاد هر عقدی لازم شمرده شده مانند بلوغ و عقل و اختیار، برای بستن قرارداد نشر، ابتدا باید اصالت پدیدآورنده احراز گردیده و شواهدی بر ادعای پدیدآورندگی وی وجود داشته باشد.

پدیدآورنده باید برای ایجاد اثر خود، رعایت همه اصول مهم حقوقی که در قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان به آنها اشاره شده، کرده باشد.

پدید آمدن حق مادی برای پدیدآورنده با تحقق حقوق معنوی ممکن خواهد بود بدین معنا که پدیدآورنده با خلق اثر، ابتدا رابطه حقوق معنوی را برای خود ایجاد می‌کند و سپس با تحقق آن و ظهور اثر، حقوق مادی برای وی ایجاد می‌گردد.

خلاصه آن که اگر پدیدآورنده ای برای خلق اثر، رعایت حقوق معنوی دیگران نکرده باشد و اصیل بودن اثر او مورد تردید قرار گیرد، ادعای صاحب اثر بودن و واگذاری این حق به ناشر می‌تواند تبعات مهم حقوقی داشته باشد.

چنانچه دعوایی در این خصوص طرح گردد و ادعایی مبنی بر عدم رعایت حقوق معنوی دیگری مطرح شود، بدون شک متخلف در این مورد، پدیدآورنده ادعایی است.

اما ناشران باید توجه به این مهم بنمایند که قبل از قرارداد انتشار اثر، از اصالت آن مطمئن بوده باشند. برای عقد قرارداد انتشار یک اثر باید شرایط مهمی در طرف اول قرارداد یعنی پدیدآورنده، مورد دقت قرار گیرد:

الف: پدیدآورنده در قرارداد نشر باید به وضوح و روشنی مشخص باشد. ابتدا باید دقت کرد که پدیدآورنده شخصاً برای عقد قرارداد حاضر شود یا اینکه وکیل رسمی وی قرارداد را امضا نماید و بعد مشخص گردد که آیا کسان دیگری در خلق آن اثر دخالت داشته اند یا خیر؟ اهمیت این موضوع از آن جهت است که در قراردادهای نشر، اگرچه فقط حقوق مادی مورد انتقال قرار می‌گیرد لیکن انتشار یک اثر، منشأ ایجاد حقوق معنوی برای پدیدآورنده خواهد بود که چنانکه ذکر شد، این حقوق (معنوی) دائمی و غیر قابل انتقال می‌باشد.

بدین لحاظ مشخص می‌گردد که چنانچه در اصالت پدیدآورندگی تشکیکی صورت گیرد، علاوه بر حقوق مادی، اثرات معنوی نیز ایجاد خواهد شد.

ب: پدیدآورنده باید برای ایجاد اثر خود، رعایت اصول حقوقی کرده و چنانچه از منابع دیگر استفاده کرده، ضمن رعایت حد عرفی ارجاعات، در پاورقی به آنها متذکر شده باشد.

در هر حال پدیدآورنده باید همه مسؤولیت علمی، حقوقی، سیاسی و اجتماعی اثر خود را پذیرفته و ناشر از این تعهد، سندی مکتوب داشته باشد.

ج: پدیدآورنده باید اثر خود را بطور انحصاری در اختیار ناشر قرار دهد مگر آنکه در قرارداد با ناشر بر خلاف آن توافق نموده باشد.

گاهی واگذاری انحصاری حقوق یک اثر بصورت شکلی و ظاهری رعایت می‌گردد در حالی که همان محتوا با تغییر در شکل، عنوان و ظاهر به ناشر دیگر واگذار شده است. این اتفاق متأسفانه در جامعه فرهنگی کشور اتفاق افتاده و طرفین قرارداد نشر باید به این موضوع توجه داشته باشند.

د: در همه نظام های حقوق مالکیت فکری در دنیا و همچنین در کشور ما، به رعایت حقوق پدیدآورنده تأکید گردیده و به هیچ وجه نباید مفاد قرارداد نشر، به ضرر پدیدآورنده تنظیم گردد.

بعضی از موارد و مفاد قراردادهای نشر، قابل تغییر نیست مانند لزوم رعایت حقوق معنوی پدیدآورنده ولی آنچه که قابل انتخاب و تغییر است، باید شفاف و روشن باشد تا مانع از بروز اختلافات بین پدیدآورنده و ناشر گردد.

مبحث دوم: خصوصیات ناشر و مسؤولیتهای وی

ناشر کسی است که دارای خصوصیات زیر می باشد:

الف: ناشر می تواند دارای شخصیت حقیقی یا حقوقی باشد.

ب: گرچه از لحاظ لغوی ، ناشر محدود به داشتن جواز نشر نیست اما بر اساس قانون و ضوابط نشر، ناشر کسی است که دارای مجوز نشر (دائمی یا موقتی) از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است.

ج: ناشر بعد از انتقال حقوق مادی از پدیدآورنده ، قائم مقام او و صاحب حقوق مادی اثر می باشد و بر اساس قانون می تواند مستقلاً نیز علیه نقض حقوق مادی اثری که به او منتقل شده، شکایت کرده و پیگیری قضائی نماید.

د: ناشر با انتشار اثر با نام خود، همه ی مسؤولیت های آن اعم از مسؤولیت حقوقی، مسؤولیت سیاسی و اجتماعی، مسؤولیت فنی و هنری ، مسؤولیت اقتصادی و مالی و مسؤولیت اداری را پذیرفته است.

۱ - مسؤولیت حقوقی به این معنا که در صورت نقض حقوق مادی یا معنوی پدیدآورنده توسط ناشر، مسؤولیت حقوقی به عهده ی مدیر مسئول انتشارات می باشد نه کارمندان و عوامل فنی چاپ مانند حروفچینی، لیتو گرافی، چاپخانه و صحافی. (ماده ۲۸ قانون حمایت مصوب ۱۳۴۸)

۲ - مسؤولیت سیاسی و اجتماعی اثر به این معناست که چنانچه اثری بر خلاف مصالح سیاسی و عمومی جامعه که طبق قانون تعرض به آنها جرم محسوب شده، منتشر گردد، ناشر مسئول خواهد بود نه عوامل فنی چاپ.

۳ - مسؤولیت فنی و هنری اثر منتشر شده از جهت قطع ، تیراژ، نوع کاغذ و جلد و دیگر خصوصیات ظاهری کتاب به عهده ی ناشر است.

۴ - مسؤولیت اقتصادی و مالی اثر ، میزان هزینه و نحوه ی پرداخت، تسویه حساب با عوامل فنی چاپ، قیمت گذاری اثر، میزان ارائه تخفیف و روش فروش و... به عهده ی ناشر است.

۵ - مسؤولیت اداری اثر یعنی گرفتن فیفا از کتابخانه ملی، گرفتن مجوز انتشار کتاب و گرفتن اعلام وصول که به نوعی مجوز بعد از چاپ محسوب می گردد، از جمله مسؤولیت های ناشر می باشد.

ه : ناشر در قبال پدیدآورنده مسؤولیت حرفه ای دارد و همچنانکه ایفای صحیح تعهدات می تواند باعث رونق و گسترش فعالیتهای علمی و فرهنگی در کشور گردد، در صورت خلاف آن، مهمترین پشتوانه مالی این حوزه ، از کار می افتد.

مبحث سوم: خصوصیات موضوع قرارداد نشر

انتشار یک اثر مهمترین موضوع قرارداد نشر است اما این انتشار دارای چه خصوصیتی است؟ قرارداد در خصوص یک اثر است یا آثار بعدی پدیدآورنده را نیز شامل می‌شود؟ آیا محدودیتی در دفعات انتشار یا مدت زمان آن وجود دارد؟ در ازاء واگذاری حقوق مادی اثر، چه منافی و با چه ترتیبی برای پدیدآورنده پیش بینی شده است؟ اینها سؤالاتی است که باید در موضوع قرارداد و شرایط آن، پاسخ داده شود. با توجه به مباحث فوق، طرفین باید به نکات زیر توجه داشته باشند:

نکته اول: مکتوب بودن قرارداد

اگرچه در قانون الزامی به مکتوب بودن قرارداد وجود ندارد ولی لازم است حقوق مادی اثر طی قراردادی جامع به ناشر واگذار شود. مشخص بودن و مستند بودن توافقات بین پدیدآورنده و ناشر می‌تواند در صورت بروز اختلاف، بسیار کارگشا و ختم کننده دعوا باشد. قرارداد مکتوب با رعایت نکاتی که در ادامه ذکر خواهد شد، تبلور رعایت حقوق نشر است.

نکته دوم: محدودیت در واگذاری

تعداد دفعات انتشار یا مدت زمان انتقال حقوق مادی باید مشخص باشد. در نشر حرفه ای، تمایل برای دریافت حق انتشار اثر بصورت دائمی وجود دارد و این به دلیل سرمایه گذاری ناشر بر روی اثر و انتظار بازخورد مناسب در بازار می‌باشد لیکن ناشران باید به دو موضوع توجه داشته باشند:

اول آنکه بعضی پدیدآورندگان اصرار بر محدودیت در مدت و دفعات نشر دارند و ناشران در صورت امضاء قرارداد، به این محدودیت مقید می‌گردند لذا باید در قرارداد تنظیمی، به تعداد دفعات انتشار یا مدت زمان مجاز برای نشر، توجه کافی شده و بطور مشخص تبیین گردد.

دوم آنکه بر اساس ماده ۱۴ قانون حمایت مصوب ۱۳۴۸، مدت استفاده ی انتقال گیرنده، حداکثر سی سال پس از واگذاری خواهد بود. مفهوم این ماده آن است که قانونگذار بطور قاطع، واگذاری بیش از سی سال را ممنوع داشته و تمدید آن فقط با توافق جدید ممکن است.

بنابراین قید کردن واگذاری دائمی در قراردادهای نشر، نمی‌تواند مانع از اجرای حکم قانونی در ماده ۱۴ فوق الذکر گردد و بر اساس قواعد عمومی حقوقی، قانون جاری حاکم بر قراردادها بوده و اصلاً صحت قراردادها منوط به این است که با قوانین جاری کشور در تضاد یا تعارض نباشد.

قراردادهایی نیز که اشاره ای به مدت واگذاری در آنها صورت نگرفته، مشمول قاعده فوق می‌شود. از جهت محدودیت در دفعات نیز، گاهی در قراردادها ذکر می‌شود که پدیدآورنده اثری را برای دفعاتی محدود مثلاً سه بار به ناشر واگذار نموده است در این صورت نیز ناشر مجاز است اثر را در دفعات مذکور بدون قید زمان و تیراژ منتشر نماید.

حالت دیگری که متصور و عملی است، محدودیت در تیراژ است که در قرارداد نشر توافق می‌گردد که تعداد محدودی از اثر منتشر گردد بدون توجه به دفعات چاپ یا زمان.

نکته سوم: حق تألیف یا ترجمه

میزان حق پدیدآورنده، مبنای محاسبه و نحوه پرداخت توسط ناشر، باید به وضوح مشخص شده باشد. حق پدیدآورنده می‌تواند متعدد باشد:

۱- حق پدیدآورنده بصورت قطعی

۲- حق پدیدآورنده بصورت نسبی

در حالت اول، پدیدآورنده حقوق مادی خود را در خصوص یک اثر بطور قطعی (سی سال بر اساس ماده ۱۴ قانون حمایت مصوب سال ۱۳۴۸) به ناشر واگذار می‌نماید.

قطعی از آن جهت گفته می‌شود که مقید به دفعات و زمان و تیراژ محدود نیست.

معمولاً پدیدآورندگان این نوع قرارداد را در آثار تألیفی به دلیل نیاز به منافع مالی آن که بطور طبیعی بیشتر از حالت‌های محدود می‌باشد، انتخاب می‌نمایند.

اگرچه شاید در آثار تألیفی نتوانیم این نوع قرارداد را به نفع پدیدآورنده بدانیم و احیاناً تا بتوان باید از این روش دوری گزید اما روش جاری و معمول در قراردادهای ترجمه، همین روش قطعی است.

معمولاً در قراردادهای ترجمه به تعداد صفحات کتاب اصلی توجه می‌شود و بر آن اساس مبلغ حق الترجه تعیین می‌گردد و این شاید به دلیل اهمیت کمتر ترجمه نسبت به تألیف در حقوق مالکیت فکری می‌باشد.

اما حالت دوم، حق پدیدآورنده بصورت نسبی است که طرفین قرارداد نشر توافق می‌کنند که ناشر برای هر نوبت انتشار اثر، درصدی از مبلغ پشت جلد به نسبت تیراژ به پدیدآورنده پرداخت نماید.

میزان این درصد برای کتابهای گردآوری شده، کمتر از ۱۰ درصد و برای کتابهای تألیفی و احیاناً ترجمه ای، بین ۱۰ تا ۱۵ درصد و برای کتابهای خاص، تا ۲۰ درصد متداول است.

نکته چهارم: روش های ایجاد اثر

بررسی روش های ایجاد اثر می‌تواند درجه اهمیت اثر و به تبع آن حقوق مترتب بر آن را مشخص سازد.

الف: نگارش و تألیف

مهمترین وجه و بالاترین درجه ی اهمیت برای اثر ادبی، نگارش است. نویسنده ای که بدون هیچ تقلید و برداشتی از آثار دیگران، یافته های علمی، تجربی و ذوقی خود را در قالب اثری خلق می‌کند.

در مرتبه ی بعد، محققى است که با استناد به اندیشه ها و گفتار دیگران، در خلق اثری جدید و با ابتکار خویش همت می‌گمارد. این مرتبه را می‌توان تألیف نامید.

مرتبه ی بعد ایجاد اثری جدید از چند آثار متفاوت بوده و یا تدوین و گردآوری است که همراه با نوعی ابتکار و تحشیه و تصحیح می‌باشد.

ب: تصنیف

در معنای تصنیف با توجه به اینکه در فرهنگ های لغات، خیلی نزدیک به تألیف معنا شده است باید گفت به نظر می‌رسد قانونگذار تصنیف را به معنای سرودن شعر و ترانه و شعر بکار برده است.

بند ۲ از ماده ۲ قانون حمایت مصوب ۱۳۴۸ تصنیف را هم ردیف با شعر و ترانه و سرود قید کرده است.

ج: ترجمه

چنانکه ذکر شد ترجمه را باید مهمترین اثر تبدیلی در بحث ادبی دانست. ترجمه بدون نیاز به هیچ استدلالی، خود می‌تواند مبدأ حقوق اثر واقع شود و فاعل خود را بر اساس قانونی جداگانه مورد حمایت قرار دهد.

اگر چه قانون گذار در قانون حمایت مصوب ۱۳۴۸ بطور صریح حق ترجمه ی اثر به زبان دیگر را برای مؤلف بیان نداشته (ماده ۳) و فقط از ماده ۵ می‌توان این حق را برای صاحب اثر ثابت دانست لیکن اهمیت ترجمه (ترجمه ی از متن اصلی) باعث گردید قانونگذار علاوه بر حمایت هایی که در قانون مصوب ۱۳۴۸ از ترجمه داشته (ماده ۵ و ۲۴) ، در سال ۱۳۵۲ برای این امر قانون کامل تر وضع کند.

د: موارد دیگر

تدوین، تصحیح، تلخیص، تحشیه، تفسیر، شرح، به روز کردن و ... مواردی هستند که از آثار و نوشته های تبدیلی محسوب شده و شرط ایجاد حق برای فاعل آنها، آن است که اولاً با اجازه ی صاحب اثر بوده و ثانیاً کار انجام شده حاصل ابتکار و خلاقیت وی باشد و طبعاً حقوق وی نیز محدود به ابتکارات و افعال انجام شده توسط وی می‌باشد.

مستند قانونی این موارد، بندهای ۶ و ۷ ماده ۵ قانون حمایت مصوب ۱۳۴۸ خواهد بود. از مشکلاتی که هم اکنون گریبان گیر جامعه فرهنگی ما گردیده، آشفتگی در برگزیدن عناوین فوق‌الذکر در پشت جلد آثار است. همین آشفتگی باعث می‌گردد به حیطة ی عناوین مذکور نیز تجاوز و دست-اندازی شود.

قانونگذار باید ضمن تعریف هر یک از عناوین فوق، احکام و حقوق مربوط به آنها را نیز به وضوح تعیین نماید تا وضع موجود سامان یابد.

از منظر دیگر که به انواع ایجاد اثر نگاه کنیم، چگونگی ایجاد اثر را به دو گونه تقسیم می‌کنیم:

۱. ایجاد اثر بر اساس فکر و ابداع اولیه پدیدآورنده

۲. ایجاد اثر بر اساس فکر و ابداع اولیه غیر پدیدآورنده

در گونه اول، پدیدآورنده با فکر و ابداع و تصمیم خود طرحی را برای ایجاد اثر ترسیم کرده و اقدام به ایجاد آن می‌نماید. بعد از اتمام طرح و کامل شدن اثر، پیشنهاد انتشار به ناشر داده و بر اساس مطالب پیش گفته، قرارداد انتشار منعقد می‌گردد.

در این حالت ، پدیدآورنده به هیچ وجه وامدار و وابسته به دیگری نیست و همه حقوق اثر متعلق به اوست.

اما در گونه دوم، فکر و ابداع اولیه طرح مربوط به شخصی غیر از پدیدآورنده است و سفارش دهنده ، طرح خود را به پدیدآورنده عرضه می‌نماید یا احیاناً پدیدآورنده صاحب طرح اولیه بوده لیکن برای اجرا و تحقق آن نیاز به پشتیبانی مالی داشته و طی قراردادی ، حقوق مادی اثرش را قبل از پدیدآمدن به دیگری واگذار می‌نماید.

مستند قانونی اثر ناشی از سفارش، ماده ۱۳ قانون حمایت مصوب ۱۳۴۸ می‌باشد:

ماده ۱۳ - حقوق مادی اثرهایی که در نتیجه سفارش پدید می‌آید تا سی سال از تاریخ پدیدآمدن اثر متعلق به سفارش دهنده است مگر آنکه برای مدت کمتر یا ترتیب محدودتری توافق شده باشد.

نکته قابل توجه در ماده فوق این است که مهلت سی ساله برای استفاده از منافع اثر ناشی از سفارش مانند اثر مستقل بوده لیکن آغاز این مهلت از تاریخ پدیدآمدن اثر می‌باشد. از مصادیق گونه دوم، علاوه بر اثر ناشی از سفارش، اثر ناشی از استخدام است که در قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای به آن اشاره شده است.

نکته پنجم: روش حل اختلاف

بی تردید فصل الخطاب هر قراردادی، مطابقت و متابعت با قوانین موضوعه کشور است لیکن در صورتی که طرفین قرارداد، هر کدام برداشتی از مفاد قرارداد و مطابقت با قوانین داشتند، چنانچه به توافقی نرسند باید به محاکم قضایی رجوع نمایند تا اختلافات مورد قضاوت و برطرف گردد. مراجعه به دادگاه و رعایت تشریفات دادرسی در محاکم مستلزم وقت و پیگیری های مداوم و طاقت- فرساست، حال آنکه با تعیین داور و ارجاع امر به داور مرضی الطرفین می‌تواند در حل و فصل اختلافات در قراردادها مفید و بلکه ضروری باشد.

واحد حل اختلاف اتحادیه ناشران و کتابفروشان، کارگروه حقوقی انجمن فرهنگی ناشران کتاب دانشگاهی یا هر فرد یا نهادی که دارای تخصص و اعتبار باشد، مناسب برای داوری است.

نکته ششم: الزامات دیگر در قرارداد نشر

بر اساس قانون (ماده ۱۰ قانون مدنی)، هر شرطی که خلاف قانون نباشد مثل مهلت و کیفیت انتشار، الزام انتشار اثر توسط شخص ناشر (نه دیگری)، تیراژ و قیمت کتاب و امثال آن می‌تواند با توافق طرفین، در قرارداد ذکر شود.

و نکته آخر آنکه حقوق انتقال یافته محدود به آن چیزی می‌باشد که به روشنی در قرارداد ذکر شده است یعنی آنچه که صراحتاً انتقال نیافته، برای پدیدآورنده محفوظ خواهد بود.

به عنوان مثال چنانچه در قراردادی اشاره به تهیه فیلم نامه از اثر نگردیده و پدیدآورنده حق انتشار را واگذار ناشر کرده باشد، حق واگذاری اثر برای تهیه فیلم نامه از آن پدیدآورنده خواهد بود.